

19. Yüzyıl Osmanlı Dergilerinde Sayfa Tasarımları

BAHATTİN YAMAN¹ KEZİBAN GÜNDÜZ²

¹ Prof.Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Sanatları Tarihi, Isparta, Türkiye, bahattinyaman@gmail.com

² Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk İslam Sanatları Tarihi, Isparta, Türkiye, kezibanuygun@hotmail.com (Sorumlu Yazar/ Corresponding Author)

Geliş Tarihi / Received Date : 10.07.2021
Kabul Tarihi / Accepted Date : 05.12.2021
Yayın Tarihi / Published Date : 31.12.2021

Atıf/ Cite as

Yaman, Bahattin – Gündüz, Ali Keziban. “19. Yüzyıl Osmanlı Dergilerinde Sayfa Tasarımları”. *İstem*, 19/38 (2021): 247-272. <https://doi.org/10.31591/istem.1041142>

Öz

Dergiler, yazıldıkları dönemin sosyal, siyasi, tarihi, edebi, fenni, iktisadi, sanatsal olaylarını yansıtmaları açısından oldukça önemli belgelerdir. Belirli aralıklarla çıkan dergiler gazetelere göre sayfa sayısı, boyutu, tasarımı ve işlediği konu bakımından farklılıklar göstermektedir. Teknolojinin gelişmemiş olduğu yıllarda ne tür görsel malzemelerin kullanıldığı ya da bu görsel malzemelerin nasıl basıldığı merak edilmiştir. Görseller, metinleri açıklayıcı amaçlı kullanıldığı gibi sadece süsleme amaçlı da kullanıldığı görülmektedir. İlk zamanlar dergilerde çok fazla görsel malzeme bulunmazken yüzyılın sonlarına doğru kullanımında artış olduğu fark edilmiştir.

Bir süreli yayın oluşturmanın en önemli aşamalarından birini içeriğin yanında tasarım oluşturmaktadır. Tasarım işlemi bir derginin ön kapağında başlayarak arka kapağa kadar olan tüm sayfalarının düzenlenmesidir. Bu sayfaları düzenlerken fontlara, yazıların puntolarına, başlık düzenlemelerine metinlerin ve görsel malzemenin yerleştirilmesine dikkat edilmektedir. Özellikle de derginin dış kapağı ile iç kapağının tasarımına daha fazla özen gösterilmektedir. Bir derginin talep edilmesinde de oldukça büyük etkisi olduğu göz ardı edilmemelidir.

İncelemiş olduğumuz dönemde yayım hayatına girmiş 40 dergi ismiyle karşılaşılmıştır. İstanbul'da yayımlanan bu dergilerin genel özellikleri, yayın ilkeleri, matbaa, dergi içerikleri ve baştan sona kadar tüm sayfa tasarımları ve kullanılan görsel malzemeler esas alınarak ortak bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Süreli Yayınlar, Dergiler, Tasarım, Resim

Abstract

Page Designs in the Ottoman Magazines of 19th Century

The magazines are very important documents in terms of reflecting the social, political, historical, literary, scientific, economic and artistic events of the period when they were written. The journals published at certain intervals differ from the newspapers according to the number of pages, size, design, and subject.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

In the years when technology was not developed, it was wondered what kind of visual materials were used or how these visual materials were printed. The images seem to be used both for descriptive purposes and for decoration purposes only. While there were not so many visual materials in the magazines in the early times, there was an increase in the use of visual materials towards the end of the century.

The most important and first step of creating a periodical is the design with content. The design process is to arrange all the pages from the front cover to the back cover of a magazine. While the pages are being arranged, attention should be paid to type size, the fonts, the title editing and the placement of texts and visual materials. In particular, more attention is paid to the design of the outer cover and inner cover of a magazine. It shouldn't be ignored that covers are very effective for a magazine to be demanded.

In the period when we examined it, we encountered 40 names of magazines that began publishing life. General characteristics of these journals published in Istanbul, publishing principles, printing, magazine contents and all page designs from the beginning to the end and the visual materials used were subjected to a common evaluation.

Keywords: Ottoman, Periodicals, Magazines, Design, Painting.

Giriş

İlk Türk matbaası olan *Darü't-Tıba'ati'l-Ma'mure*, İbrahim Müteferrika ve Sait Mehmet Çelebi tarafından Batı'ya nazaran yaklaşık 300 yıl sonra 1727 yılında İstanbul'da faaliyete geçirilmiştir.¹ Bu süre zarfında Batı'da 1,5 milyon kiti tabın 1,4 milyar nüshası basılmıştır. 1711'e gelindiği zaman Londra'da günde 6500 tirajında gazete basımı yapıldığı görülür. Bu sayı 1753'te 20 bine kadar ulaşmıştır.² Buna karşılık, ilk Türk basımevi olan Müteferrika Matbaasında ise 1727-1742 yılları arasında toplam 12.500 nüshadan oluşan 23 ciltlik 17 eserin basımı yapılmıştır.³

Osmanlı Devleti'nde sadece matbaa değil, gazetecilik faaliyetleri de Batı'ya göre yaklaşık 250 yıl gecikmeli olarak başlamıştır. Batı'da iktisadi, ictimai, siyasi ve özellikle ticari kapitalizmin gelişimi ve ortaya çıkan sosyal yapı nedeniyle haberlerin serbest dolaşımı gazete ihtiyacını doğurmuştur. Osmanlı'da ise durum daha farklı bir sebeple ortaya çıkar. Osmanlı'da basının gelişmesinin toplumsal açıdan değil, daha çok siyasi nedenlerden dolayı devlet destekli ve devletin yönlendirmesiyle oluştuğu görülür.⁴

Batı'da süreli yayınlar özel girişimin çabası sonucunda ortaya çıkarken, Osmanlı'da ise yönetici kesimin egemenliği altında ilerlemiş ve geliştirilmiştir. Kısaca belirtmek gerekirse Batı'da ve Osmanlı'da dergilerin ve gazetelerin ortaya çıkışı ve geliştirilmesi farklı koşullar altında gerçekleşmiştir.⁵

Günlük, haftalık, onbeş günlük, aylık, üç aylık, altı aylık veya yıllık şeklinde

¹ Selim Nüzhet Gerçek, *Türk Matbaacılığı I Müteferrika Matbaası* (İstanbul: Devlet Basımevi, 1939), 27; Mehmet Ali Akkaya, "Türk Kitap Basmacılığı Tarihçesi ve Beşikdevri", *Bilgi ve Belge Araştırmaları* 1/1(2010), 55-75; Keziban Gündüz, *18. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Basılan Eserlerin Kitap Sanatları Bakımından İncelenmesi* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 1.

² Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994), 7.

³ Aladar V. Simonffy, *İbrahim Müteferrika, Türkiye'de Matbaacılığın Banisi*, çev. Faruk Yener (Başbakanlık Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü Yayınları, 1945), 19; Turgut Kut, *Yazmadan Basmaya: Müteferrika, Mühendishane, Üsküdar* (İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası, 1996), 7; Kemal Beydilli, "Matbaa" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003) 28/109; Yeliz Aksoy, *Tarihte Osmanlı Bilim ve Teknolojisi* (İstanbul: Karma Kitapları, 2008), 143.

⁴ (Nalcioğlu, 21 Aralık 2016).

⁵ Kenan Demir, *Osmanlı'da İktisadi Dergicilik (1857-1923)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 4.

belirli aralıklarla çıkan gazete, dergi, salname, kurum bültenleri, çalışma raporları gibi yayınlar, süreli yayınlar olarak tanımlanmaktadır.⁶ Süreli yayınlardan olan dergiler, yazıldıkları dönemin sosyal, siyasi, tarihi, edebi, fenni, iktisadi, sanatsal olaylarını yansıtmaları açısından oldukça önemli belgelerdir. Osmanlı süreli yayınlarında, mecmuanın gazeteyle karıştırıldığı hatta yayınların bazılarında hem mecmua hem gazete ya da hem mecmua hem de risale ibarelerinin aynı anda yer aldığı görülmektedir. Buna bir örnek olarak Manzara dergisi gösterilebilir. Görünüm olarak dergi düzeninde olup gazete olanlar olduğu gibi gazete görünümde olup dergi olan yayımlar da mevcuttur. Bunun ise bir örneği Diyojen gazetesidir. Benzer sebeplerle o dönemde yayımlanan bu yayınların gazete mi, mecmua mı veya risale mi olduklarını anlamak güçleşmektedir.

Bu çalışmayla 1862-1900 yılları arasında İstanbul'da yayımlanan dergilerin tespit edilmesi, tespiti yapılan dergilerin tasarım özellikleri, bu dergilerde kullanılan görsel malzemeler ve bunların değerlendirilmesi amaçlanmıştır. İncelemeler sonucunda 40 dergi tespit edilmiş olup derginin kapakları, ilk sayfaları ve de son sayfaları okunarak dergiler hakkında kısa bilgiler elde edilmiştir. Daha sonra dergiler ayrıntılı olarak görsel açıdan değerlendirilmeye alınmıştır.

Gazete ve Dergi Ayrımı

Osmanlıda yayımlanan süreli yayınların gazete mi yoksa dergi mi olduğunu anlayabilmek için öncelikle bunların dikkatle incelenmesi gerekir. Esas özelliği haber vermek olan gazete, siyasi, iktisadi, edebi, dini, kültürel ve sosyal her çeşit konuda yazı ve fotoğraf içermekte ve büyük sayfalar halinde günlük veya düzenli aralıklarla yayımlanmaktadır.⁷ Dergi ise düzenli aralıklarla yayımlanmakta olup farklı alanlara ilişkin haber, makale, deneme, inceleme, araştırma, eleştiri yazıları veya belirli konulara yönelik derlemeleri içermektedir. Gazetelerden farklı olarak ciltlenmekte ve kapak takılmaktadır.⁸ Ayrıca gazetede haberlerin ömrü kısadır ve zaman önemlidir. Yirmi dört saat içerisinde haber yetiştirilmek zorundadır.⁹ Bu yüzden haber çabuk değerini ve tazeliğini kaybeder.¹⁰ Dergide ise zaman sorununun olmaması derginin içeriğinin daha ayrıntılı bir şekilde incelenmesini mümkün kılmaktadır. Bu nedenle derginin sayfa düzeni, yazıları ve kullanılan fotoğrafları daha özenli seçilmelidir ki derginin tüketim süresi daha uzun ve kalıcı olsun. Bir diğer önemli fark ise akıcılık ve dildir. Gazetelerde yalın, kısa ve rutin bir dil kullanılırken dergiler akıcı ve sürükleyicidir.¹¹

Osmanlıda Dergicilik

Gazete ile dergi arasındaki fark tanımlanmış olsa da Osmanlı'da yayımla-

⁶ (Bostancı, 9 Ocak 2018).

⁷ Demir, *Osmanlı'da İktisadi Dergicilik (1857-1923)*, 3; Ayla Yapar, *Fransa ve Türkiye'de Dergicilik Olgusu ve Kadın Dergilerinin Karşılaştırılması* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi*, 1999), 13; (Gönenc, 09 Ocak 2018).

⁸ Yapar, *Fransa ve Türkiye'de Dergicilik*, 14; Demir, *Osmanlı'da İktisadi Dergicilik (1857-1923)*, 2; Gönenc, *Dergicilik ve Gazetecilik Arasındaki*, 25.

⁹ Yapar, *Fransa ve Türkiye'de Dergicilik*, 13; Gönenc, *Dergicilik ve Gazetecilik Arasındaki*, 25.

¹⁰ Demir, *Osmanlı'da İktisadi Dergicilik (1857-1923)*, 3.

¹¹ Yapar, *Fransa ve Türkiye'de Dergicilik*, 2; Gönenc, *Dergicilik ve Gazetecilik Arasındaki*, 25.

nan basılı materyaller için kullanılan isimler çeşitlilik göstermektedir. Gazete, dergi, jurnal, mecmua, mevkute, risale ve ceride gibi isimlerin kullanıldığı görülmür. Bazı süreli yayınlar kendilerini gazete olarak adlandırmaktadırlar fakat boyut ve format olarak onlar dergi kategorisinde değerlendirilmektedir.¹²

Osmanlı'nın süreli yayınlarla tanışması ise daha çok Fransa'nın etkisiyle olmuştur. Gazete ve dergilerin Fransız modelinde dizayn edilmiş olması bunun en dikkat çekici kanıtıdır.¹³

Matbaa Osmanlıya ilk azınlıklar tarafından getirildiği gibi, gazete de ilk onlar tarafından çıkartılmıştır.¹⁴ İlk gazete İstanbul'da 1795'te "Bulleitein des Nouvelles" (Haber Bülteni) adıyla Fransız Elçiliği tarafından Fransızca olarak yayımlanmıştır.¹⁵ Bu gazete, yabancı ülkelerin hem Osmanlı ile ticari ilişkilerini geliştirmek hem de gündün güne zayıflayan Osmanlı toprakları üzerinde egemenlik kurmak amacıyla çıkartılmıştır.¹⁶

Bazı kaynaklar ilk Türkçe gazete olarak, Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından çıkartılan Vakayi-i Mısıriyye gazetesinden bahsetmektedir.¹⁷ Fakat gazetenin yarısı Türkçe yarısı ise Arapça olarak yayımlandığı için¹⁸ ilk Türkçe gazete olarak tanımlamak doğru değildir.

Gerçek anlamda ilk Türkçe gazete ise II. Mahmud'un isteğiyle 1831 yılında Takvîm-i Vekâyi' adıyla yayın hayatına girmiştir.¹⁹ Gazete, hükümetin yapmış olduğu ve yapacağı işleri, yenilikleri halka aracısız olarak, birinci elden bildirmek amacıyla çıkartılmıştır. 1840 yılına kadar da Osmanlı'nın ilk ve tek Türkçe gazetesini olarak kalmıştır.²⁰ İlerleyen zamanlarda ise Cerîde-i Havâdis (1840), Ter-cümân-ı Ahvâl (1860), Tasvîr-i Efkâr (1862) gibi gazetelerin yayımlanmaya başlandığı görülür.²¹

İlk dergi ise 1862 yılında Mecmûa-i Fünûn adında çıkartılmıştır.²² Fakat bazı kaynaklar 1850 yılında çıkartılan Vekâyi-i Tıbbiye dergisini ilk dergi olarak kabul ederler.²³ Fransızca ve Türkçe olarak yayımlanmasından dolayı bu dergiyi ilk dergi olarak ele almak mümkün değildir.²⁴ Nalcioğlu da söz konusu dergiyi

¹² Demir, *Osmanlı'da İktisadi Dergicilik (1857-1923)*, 2.

¹³ Demir, *Osmanlı'da İktisadi Dergicilik (1857-1923)*, 4.

¹⁴ Hülya Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831-1923 (Tanzimat-Meşrutiyet-Millî Mücadele Dönemleri)* (İstanbul: Afa Matbaacılık, 1990), 43; İlhan Yerlikaya, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Siyasi Hayatında Basiret Gazetesi ve (Pancermenizm-Panislamizm-Panslavizm-Osmanlılık Fikirleri)* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1994), 10.

¹⁵ Koloğlu, *Osmanlı'dan Günümüze*, 11; Yerlikaya, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Siyasi*, 39; Cahit Özbay, *Dünyada ve Osmanlı'da Basının Tarihsel Gelişimi* (İstanbul: Doğu Kitabevi, 2014), 170.

¹⁶ Yerlikaya, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Siyasi*, 10.

¹⁷ Orhan Koloğlu, *Basımevi ve Basının Gecikme Sebepleri ve Sonuçları* (İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1987), 105; Orhan Koloğlu, *Osmanlı Dönemi Basının İçeriği* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2010), 166.

¹⁸ Koloğlu, *Osmanlı'dan Günümüze*, 13; Erdoğan Tokmakçioğlu, *Türk Basın Tarihi* (Ankara: İsim Yayınları, 2011), 42.

¹⁹ Yerlikaya, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Siyasi*, 10; Alpaz Kabacalı, *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa, Basın ve Yayın* (İstanbul: Literatür Yayınları, 2000), 47; Nalcioğlu, *Tanzimat Dönemi Türk*, 255.

²⁰ Nalcioğlu, *Tanzimat Dönemi Türk*, 254.

²¹ Tokmakçioğlu, *Türk Basın Tarihi*, 42; Demir, *Osmanlı'da İktisadi Dergicilik (1857-1923)*, 2.

²² (Tokmakçioğlu, 8 Ocak 2018).

²³ Demir, *Osmanlı'da İktisadi Dergicilik (1857-1923)*, 6.

²⁴ Tokmakçioğlu, *Türk Basın Tarihi*, 42; Nalcioğlu, *Tanzimat Dönemi Türk*, 264.

gerek içerik açısından, gerekse ebat ve şekil açısından dergi olarak adlandırmanın doğru olmayacağı kanaatindedir.²⁵ Sonraki yıla geldiği zaman Mecmua-i Fünun dergisini, ilk resimli dergi olan Mir'at (1863) ve arkasından ilk askeri dergi, Cerîde-i Askeriye (1864) takip eder. Ülkedeki iktisat ve ticaret sorunlarını konu alan Takvîm-i Ticaret ise 1865 yılında yayım hayatına girer.²⁶

19. Yüzyıl İstanbul'da Yayımlanan Dergilerin Analizleri

Günümüzde gazetelerde, dergilerde mizanpaj* çok önemli bir unsur haline gelmiştir. Bir derginin ya da gazetenin adını görmeden bile mizanpajına bakarak ne olduğunu tahmin etmek mümkün olmasına rağmen²⁷ Osmanlıda basılan ilk süreli yayınları ayırt edebilmek oldukça zor olmaktadır. Bir süreli yayın oluşturmanın en önemli ve ilk aşaması tasarımıdır. Tasarım işlemi bir derginin bir gazetenin ön kapağından başlayarak arka kapağa kadar olan tüm sayfalarının düzenlenmesidir. Bu sayfaları düzenlerken fontlara, yazıların puntolarına, başlık düzenlemelerine metinlerin ve görsel malzemenin yerleştirilmesine dikkat edilmektedir.²⁸

1. Dış Kapak Tasarımları

Çalışma kapsamındaki 40 dergiden 38 adedi incelenmiş olup bu dergilerden sadece 15 tanesinde dış kapak mevcuttur. Bunlar; Mecmûa-i Fünûn, Mecmûa-i İbretnüma, Mecmûa-i İber-i İntibah, Cüzdan, Muharrir, Musavver Meşâhir Alem, Mirât-ı Alem Medrese-i Fünûn, Envâr-ı Zeka, Orman ve Maadin Mecmûası, Mecmûa-i Umûr-ı Nafia, Umûr-ı Nafia ve Ziraat Mecmûası, Asar-ı Edebiye, İzhâr-ı Ramazan dergileridir. Diğerlerinin kapakları ise ya tahrip olmuş ya da günümüze kadar ulaşamamıştır. Genellikle kapak için, renkli zemin baskı yerine farklı renklerde renkli kâğıtlar kullanılmıştır. Derginin kapakları farklı desenlerdeki çerçevelerle sınırlandırılmıştır. Sadece Kasa dergisinin kapağında çerçeve bulunmamaktadır. Bazı dergilerin isimleri bezeli olarak yapılmış. Bunu yaparken de kalıplardan yararlanılmıştır. Çoğu dergi isimleri kalıpla hazırlandığı için genellikle dergi süresince aynı kalıp kullanılmıştır. Bu kalıplara çıkartılan dergi isimlerinin hattatlarıyla ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.

Kapak tasarımlarında dergilerin adları normal puntoyla yazılırken bazılarının da büyük puntoyla en üste yerleştirildiği görülür. Hemen altında ise derginin neyden bahsettiği ya da hangi grup veya kimler tarafından çıkartıldığı yazmaktadır. Bunlardan farklı olarak ise ayda bir defa neş'r olunur ifadesiyle, derginin muharririnin yazdığı kapaklar da mevcuttur.

İncelenen dergilerin bazılarının kapakları yoğun yazı ile doldurulurken bazıları ise yukarıdan aşağıya doğru sade ve düzenli bir şekilde tasarlanmıştır.

Yazının yoğun olarak kullanıldığı dergi kapaklarında derginin içeriğinden

²⁵ Nalcioğlu, *Tanzimat Dönemi Türk*, 264.

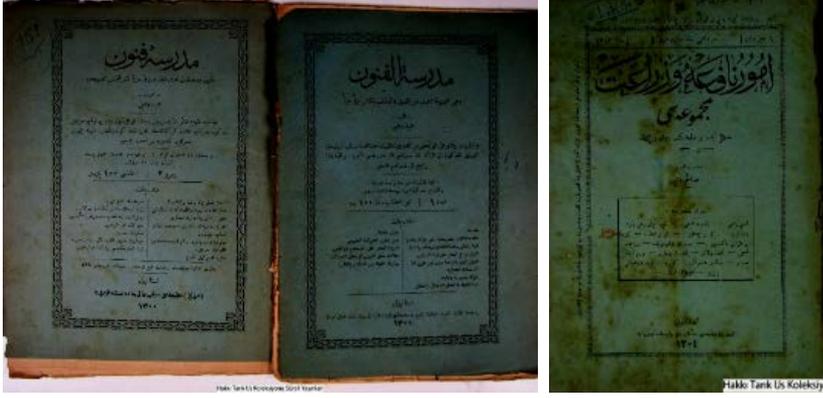
²⁶ Demir, *Osmanlı'da İktisadi Dergicilik (1857-1923)*, 7; Nalcioğlu, *Tanzimat Dönemi Türk*, 264.

* Gazete, dergi, kitap gibi yayınlarda sayfa düzenine verilen addır.

²⁷ İlhan Yerlikaya, *II. Abdülhamit Döneminde Basın: Yarı Resmi Vakit Gazetesi (1875-1884)* (Kırkkale: Savaş Ofset, 1996), 31-32.

²⁸ Arzu Akkaya, *II. Meşrutiyetten Harf Devrimine Güzel Sanatlar Dergilerinde Dekoratif Öğeler ve İllüstrasyonlar* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 135.

bahsedildiği görülmektedir. Bu tipteki dergi kapaklarının genellikle en üstüne derginin adı büyük puntolarla yazılmıştır. Alt tarafına ise derginin ne türde bir dergi olduğundan bahsetmektedir. Daha sonra ise derginin muharriri ya da hangi grup tarafından çıkartıldığına dair bilgi olabileceği gibi, derginin fihristi ve de numarası, yayın tarihi, kaçınıcı senesi, derginin fiyatı ve İstanbul içi ve taşradakiler için yıllık fiyatına değinilmektedir. Sayfanın sonunda ise nerede ve hangi matbaada basıldığına dair bilgi içerir; en sonunda ise basıldığı yıl yazmaktadır.

Resim 1: Medrese-i Fünûn ve Umûr-ı Nâfia ve Ziraat Mecmûalarının Dış Kapağı

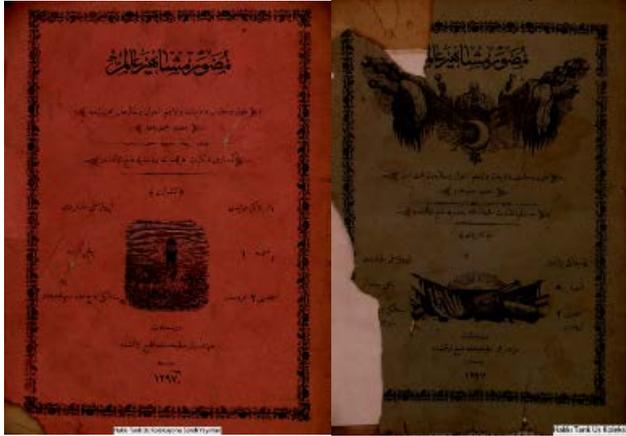
Diğer sade görünlü kapaklarda ise yine derginin adı en üste yerleştirilir. Daha sonra ise bazılarında derginin ne türde bir dergi olduğu yazmaktadır. Alt tarafında ise derginin kaçınıcı senesi olduğu, basım tarihi, numarası, nerede ve hangi matbaada basıldığı ile ilgili bilgi yer almaktadır. En sonuna da basıldığı yıl yazılmıştır.

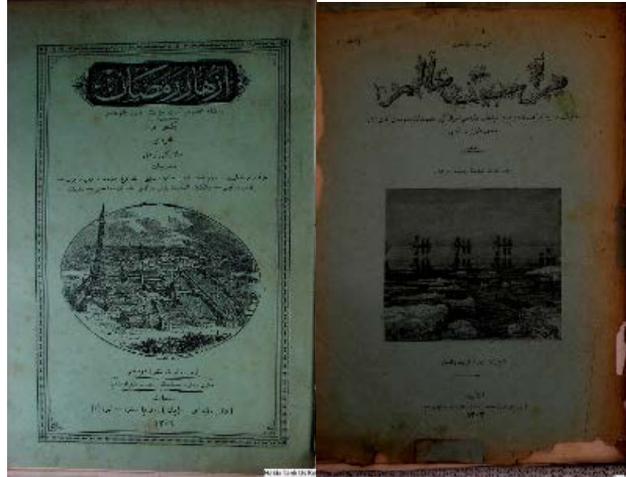
Resim 2: Mecmûa-i İbretnüma Dergisinin Dış Kapakları

Dergilerde sadece yazı kullanılarak görselin bulunmadığı kapaklar olduğu gibi, yazı ile görselin birlikte kullanıldığı kapaklar da mevcuttur. Dönemin gazete ve dergilerinde Avrupalılar tarafından kullanılmış olan eski resim kalıplarının

satın alınarak bunlarla baskı yapılmış olabileceği düşünülmektedir.²⁹ Bundan yola çıkarak dergilerin dış kapağında kullanılan görsellerin derginin içeriğiyle uyumu pek görülmemektedir. Sadece imkânlar nispetinde dergi içeriğine en yakın görseller tercih edilmeye çalışılmıştır. Bu tür örnekleri, Musavver Meşâhir Âlem, Mir'ât-ı Âlem, İzhar-ı Ramazan dergilerinin kapaklarında görmekteyiz. Üçünün de kapağında resim bulunmaktadır.

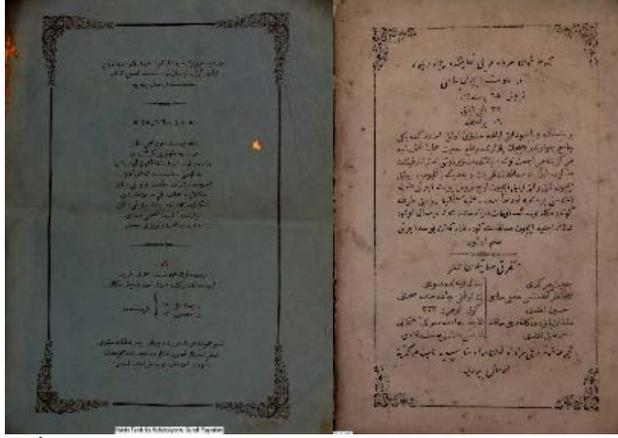
Resim 3: Musavver Meşâhir Âlem Dergisinin Resimli Kapakları

Resim 4: İzhar-ı Ramazan ve Mir'ât-ı Âlem Dergilerinin Kapakları

Dergilerin arka kapaklarında genellikle derginin künyesiyle ilgili bilgi, abonelik ve derginin temin edileceği yerlerin adresleri, abonelik fiyatı ve nüsha fiyatı gibi bilgiler bulunmaktadır.

²⁹ Arzu Akkaya, *II. Meşrutiyetten Harf Devrimine Güzel Sanatlar Dergilerinde Dekoratif Öğeler ve İllüstrasyonlar* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 46.

Resim 5: İzhâr-ı Ramazan ve Mecmûa-i Fünûn Dergilerinin Arka Kapağı

2. İç Kapak Tasarımları

İnceleme kapsamındaki dergilerden elde edilenlerinin iç kapağının mizan-pajı dış kapağa göre biraz daha sade tasarlanmıştır. 24 derginin iç kapağı bulunurken 14 derginin iç kapak tasarımı bulunmamaktadır. 2 dergiye de ulaşamamıştır.

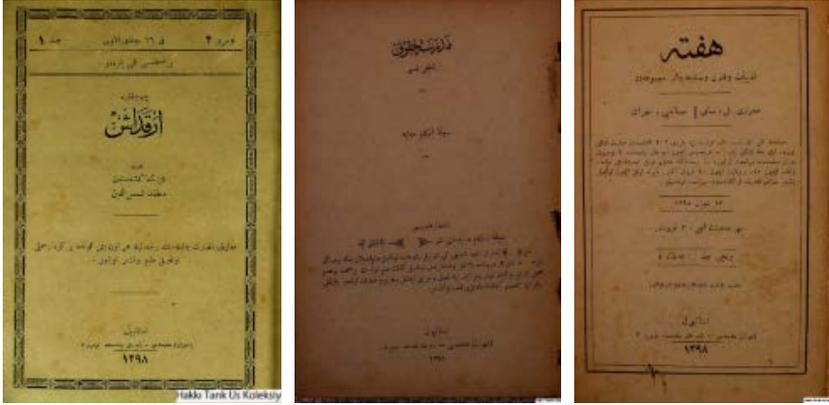
Dergilerin bazılarında dış kapaktan hemen sonra birinci sayfa gelirken, bazılarında ise hem dış hem iç kapak olmayıp derginin direkt ilk sayfasından başladığı görülmektedir. Birinci sayfadan başlayan dergilerin kapaklarının günümüze ulaşmadığı tahmin edilebilir. Kapağı olmayan 14 dergi; Mecmûa-i İbretnüma, Mecmûa-i İntibah, Mecmûa-i Fünûn Askeriye, Aile Mecmûası, Çocuklara Kıraat, Medrese-i Fünûn, Nevruz, Haver, Mecmûa-i Umûr-ı Nâfia, Ziraat ve Sınâat Tercüme-i Fünûn Odaları, Umûr-ı Nâfia ve Ziraat Mecmûası, Mecmûa-i Muallim, İzhâr-ı Ramazan, Mekteb adlı dergilerdir.

Genellikle iç kapaklarda sade bir tasarım kullanılmıştır. Bunlardan 11 tanesinin iç kapağı çerçevelerle sınırlandırılmıştır. Musavver Meşâhîr Âlem dergisinde olduğu gibi bazı dergilerde dış kapakla iç kapağın aynı olduğu görülmektedir.

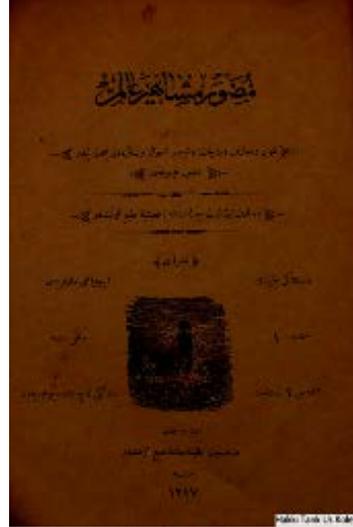
Resim 6: Mecmua-i Fünûn, Muahedat, Armağan Dağarcığı ve Asâr-ı Edebiye'nin İç Kapakları

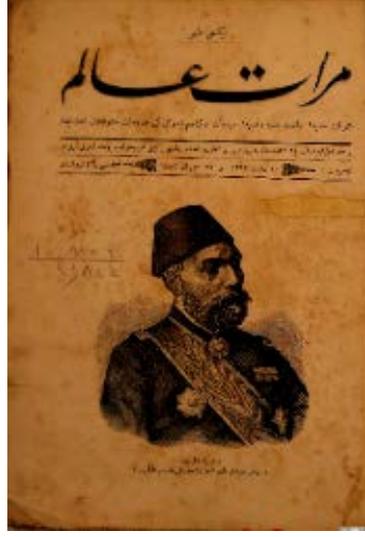
Sayfanın en üst kısmına genellikle derginin adı büyük harflerle yerleştirilmiştir. Fakat bazılarında ise derginin adının üstüne basım tarihi, numarası gibi bilgilerin küçük puntolarla eklendiği görülür. Dergi adının altında genellikle derginin türü, kaçınıcı cildi olduğu, sayısı, tarihi, nerede ve hangi matbaada basıldığı gibi künye bilgileri, kim tarafından neş'r olunduğu ya da fiyatı gibi bilgileri bulmak mümkündür. Sayfanın en altında ise basım yılı yazılmaktadır. Bazı dergilerin iç kapağında dergilerin içindeki başlıkları içeren fihrist bölümü de mevcuttur.

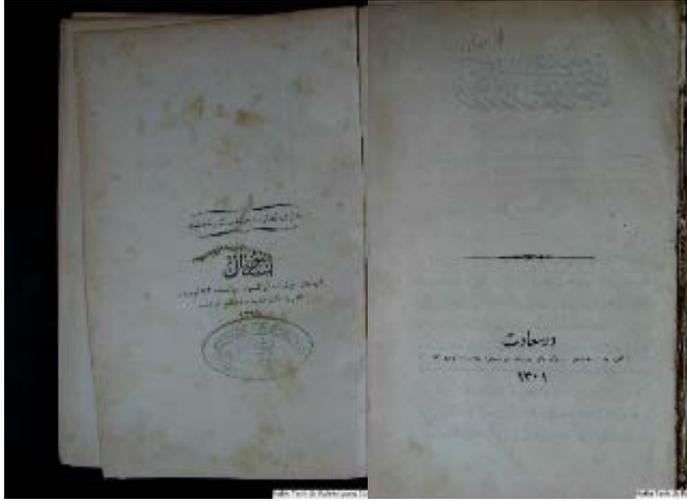
Resim 7: Çocuklara Arkadaş, Medrese-i Hukuk, Hafta Dergilerinin İç Kapakları

Farklı tasarımlarda yapılmış dergiler de mevcuttur. Örneğin derginin adının yan olarak basılmış olduğu ya da sayfanın ortasına resim konularak yapılan tasarımlar gibi. Ayrıca sayfada sadece basım yeri, matbaası ve tarihi yazılmış olan iç kapaklar da mevcuttur. Bunlardan farklı olarak Mir'at dergisinin ilk sayfasının üst kısmına Batı üslubuyla bezenmiş bitkisel motiflerin üzerine adının anlamı olan ayna resmi yerleştirilmiştir. Aynada ise dünya ve kitap resmi yansımaktadır.

Resim 8: Mir'at, Musavver Meşahir Alem, Mir'at-ı Alem Dergilerinin İç Kapakları

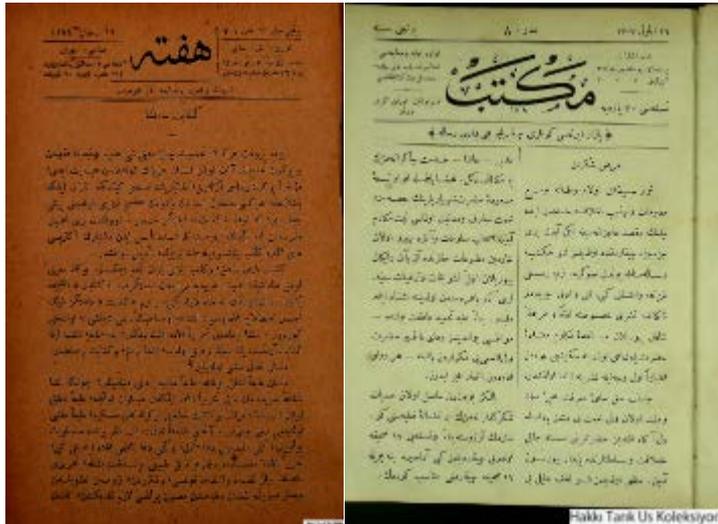

Resim 9: *Envâr-ı Zekâ*, *Vergî ve Arazi Mecmûası*, *Manzara*, *Parça Bohçası* ve *Maalûmât-ı Mütenevvia Dergilerinin İç Kapakları*

3. İlk Sayfa Tasarımları

Araştırma kapsamındaki dergilerin ilk sayfasının sadece ön yüzünden değil arka yüzünden de başlayan dergilerin olduğu görülmektedir. 11 mecmuanın ilk sayfasında hiçbir bezeme bulunmamaktadır. Genellikle yazıya sayfanın ortasından ya da üstten başladığı görülür. 24'ünde ise sayfanın üstü cetvellerle ayrılarak derginin adı ve künye bilgileri o bölüme yazılmıştır. Dergilerin bazılarının tasarımı gazeteyi anımsatmaktadır. Büyük harflerle yazılmış dergi adının iki tarafında dergiyle ilgili bilgiler mevcuttur. Muharriri, fiyatı, matbaası, dergi içeriği ile ilgili bilgiler içermektedir. Alt tarafında ise yine cetvellerle ayrılarak derginin yayın tarihi, cildi ve sayısı ile ilgili bilgiler verilmektedir. Bazılarında derginin adı yine üstte büyük harflerle yazılmakta olup ve dergiyle ilgili bilgiler ise alt tarafına yerleştirilmiştir. Bazı dergilerin ise ilk sayfalarının tasarımlarında resimler kullanılmıştır.

Resim 10: *Hafta* ve *Mekteb Dergilerinin İlk Sayfası*

Resim 11: Çocuklara Arkadaş, Çocuklara Kiraat Dergilerinin İlk Sayfası

Resim 12: Mirat ve Musavver Meşâhir Âlem ve Mekteb Dergilerinin İlk Sayfaları

İlk yayınında kullanılan tasarımlar ile daha sonraki yayınlarında kullanılan tasarımlar arasında farklılık gösteren dergiler de bulunmaktadır. Genellikle bu dergiler uzun süreli yayın hayatı olan dergilerdir. Mir'ât'ı Alem, Envâr-ı Zeka ve Mekteb dergileri örnek olarak gösterilebilir.

Resim 13: Mir'at Dergisinin Farklı Sayılarındaki İlk Sayfası

Resim 14: *Envâr-ı Zekâ* Dergisinin Farklı Sayılarındaki İlk Sayfaları

4. Bölüm Başı ve Bölüm Sonu Tasarımları

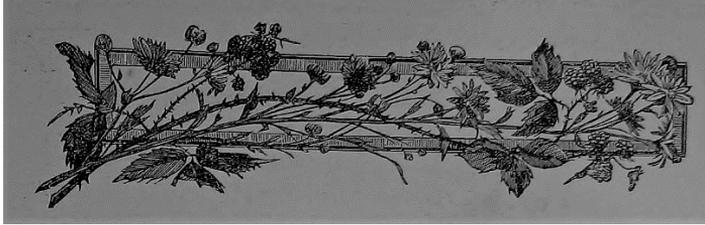
Başlık, okuyucunun metinle olan ilişkisini sağlayan, okuyucuya ipucu veren ilk elemandır ve ana, alt ve ara olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Ana başlık, dik-kati konuya çekmek amacıyla büyük punto ile yazılır.³⁰ Diğer başlıklarda ise daha küçük puntolar tercih edilmekte ya da sayfadaki yazıya göre ortalanarak yazılmaktadır.

İncelenen dergilerin ikisinin bölüm başlıklarında Batı sanatı etkisinin hissedildiği, bitkisel motiflerle bezendiği görülmektedir. Bu dergiler Parça Bohçası ile Malumat-ı Mütenevvia'dır. Özellikle Malûmât-ı Mütenevvia'nın bezemesi na-türalist üslupta yapılmıştır.

³⁰ Akkaya, *II. Meşrutiyetten Harf*, 136.

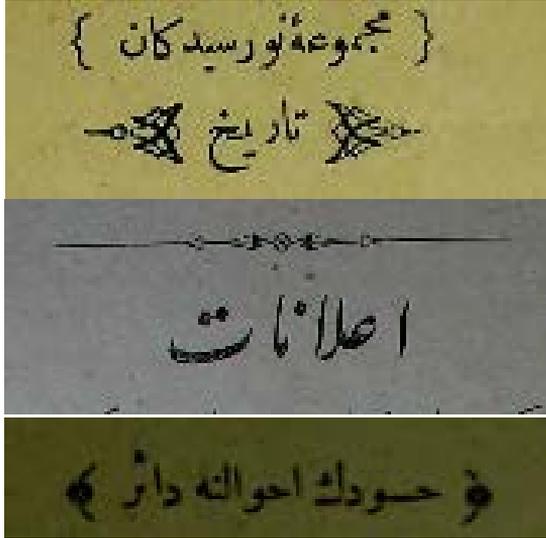

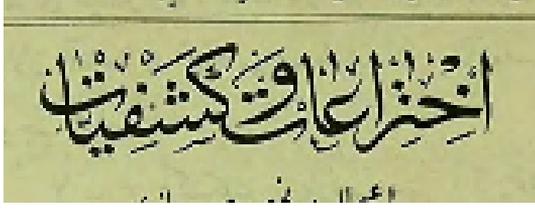
Resim 15: Parça Bohçasının Bölüm Başlıklarının Bezemeleri

Resim 16: Malûmât-ı Mütenevvia Dergisinin Bölüm Başlıkları Bezemesi

Diğer dergilerdeki başlıklar ise ya büyük puntolarla yazıya ortalanarak yapılmış ya da yazının iki kenarına veya üzerine konulan küçük desenlerle farklılık yaratılmıştır. Dergilerde kullanılan başlık yazı tipleri farklılık göstermektedir. Nesih, Ta'lik yazı tipi görüldüğü gibi büyük puntolarla yazılmış sülüs yazı tipleri de göze çarpmaktadır.

Resim 17: Dergilerde Kullanılan Başlık Bezemeleri ve Yazı Tipleri

Musavver Meşâhir Alem ile Envâr-ı Zeka dergilerinin bölüm sonları barok-rokoko üslubunda vazo içerisinde çiçek buketi ve yine barok-rokoko kıvrımlı bitkisel bezemeleri gölgeli boyanarak, sayfanın bezeme elemanları olarak kullanılmıştır.

Resim 18: Musavver Meşâhir Alem ile Envâr-ı Zeka Dergilerinin Bölüm Sonlarındaki Bezemeler

5. Normal Sayfa Tasarımları

Dergilerdeki klasik sayfa tasarımında yazılar genellikle bir, iki ya da üç sütundan oluşmaktadır. Genellikle tek sütun halinde yazılmıştır. Mecmûa-i Fünûn, Mecmûa-i İbretnüma, Mecmûa-i İber-i İntibah, Muahedat Mecmûası, Mecmûa-i Ebûzziya, Hafta, Çocuklara Arkadaş, Afak, Medrese-i Fünûn, Mecmûa-i Nevresidegan, Envâr-ı Zeka, Nevruz, Orman ve Maadin Mecmûası, Mecmûa-i Umûr-ı Nafia, Vergi ve Arazi Mecmûası, Armağan Dağarcığı, Umûr-ı Nâfia ve Ziraat Mecmûası, Asar-ı Edebiye, Muhit ve Parça Bohçası (ikinci bölümü) dergileri tek sütun olarak yazılan dergilerdir.

İki sütun halinde yazılan dergiler ise Mir'at, Dağarcık, Cüzdan, Kasar, Muharrir, Mecmûa-i Ulum, Aile Mecmûası, Medrese-i Hukuk, Musavver Meşâhir Alem, Çocuklara Kıraat, Mirat-ı Alem, Haver, Manzara, Mecmûa-i Muallim, İzhar-ı Ramazan, Parça Bohçası (ilk bölümü), Mekteb ve Malûmat-ı Mütenevvia dergileridir.

Üç sütun olarak yazılan tek dergi Mecmûa-i Fünûn Askeriye'dir. Dergilerin bazı sayfalarında tek sütun varken bazılarında iki sütun bulunmaktadır. Bunlardan biri de Parça Bohçasıdır. Derginin yarısı iki sütundan diğer yarısı ise tek sütundan oluşmaktadır.

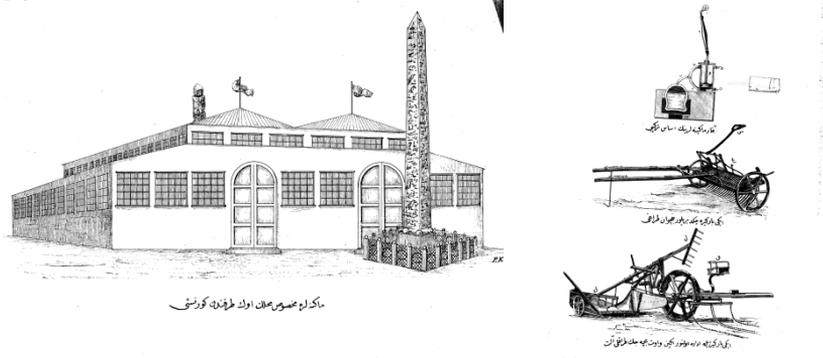
Yazı dili Osmanlıca olarak kullanılan dergilerin bazılarında Latin kelimeler de geçmektedir. Dönem ilerledikçe Latin kelimelerin sayısında da artış görülmektedir.

Resim 19: Dergilerin Normal Sayfa Düzeninden Örnekler

6. Görsel Sayfa Tasarımları

İnceleme dâhilindeki dergilerin 15'inde görsel malzemeler kullanılmıştır. Kullanılan görseller ya sayfayı tamamen kaplamakta, ya sayfanın ortasını işgal etmekte ya da sütunlar içine yerleşmektedir. Görselin altına yazılan bilgiler resmi ya da şekilleri açıklama amaçlı yazılmıştır. İlk olarak Mir'at dergisinde resimlerle karşılaşılmaktadır. Tam sayfa olarak basılan resimler dergilerin son sayfalarında yer alır. Mecmûa-i Fünûn Askeriye dergisinde ise şekiller görülmektedir.

Resim 20: Mir'at Dergisinden Resimler

Mecmûa-i Ebuzyia dergisinin ulaşılan 1880-1902 yılları arasındaki sayfa-larında çok fazla resmin bulunmasına rağmen derginin ilk yıllarında resim yer almamaktadır. Dergideki ilk resim 1897 yılında basılmıştır. Bu beş yıllık süre, dönemin resim konusunda nasıl bir ilerleyiş gösterdiğini yansıtmaktadır. Aşağıda tarih sırasına göre resimlerden örnekler konularak aralarındaki farklar görülecektir.

Resim 21: Mecmûa-i Ebüzziya Dergisinin Resimleri

Diğer resimli dergiler ise Çocuklara Arkadaş, Musavver Meşâhir Âlem, Çocuklara Kıraat, Mir'at-ı Alem, Mecmûa-i Nevresidegan, Envâr-ı Zeka, Mecmûa-i Umur-ı Nafia, Manzara, İzhâr-ı Ramazan, Parça Bohçası, Mekteb, Malûmat-ı Mütenevvia'dır. Genel olarak dergilerde kullanılan görseller, dergilerin yaklaşık yüzde beşini oluşturmaktadır.

Halkın Tarihi Üç Kütüphane

Halkın Tarihi Üç Kütüphane

i
S
T
E
M
38/2021

Resim 22: Çocuklara Arkadaş, Musavver Meşâhir Âlem, Çocuklara Kıraat, Mir'at-ı Alem, Mecmûa-i Nevresidegan, Envâr-ı Zeka, Mecmûa-i Umûr-ı Nâfia, Manzara, İzhâr-ı Ramazan, Parça Bohçası, Mekteb, Malûmat-ı Mütenevvia Dergilerinden Birer Resim Örneği

7. Son Sayfa Tasarımları

Dergilerin son sayfalarında bazen dergi ile ilgili künye bilgileri ya da dergi temin veya abonelik yerlerinin adresleri verilirken, bazılarında fihrist bulunmaktadır. Ayrıca normal dergi içeriğinin devam ettirildiği dergiler de mevcuttur. Son sayfalara resim yerleştirilmiş tasarımlar da bulunmaktadır.

Tablo 1: Laleli Mübâharanın Sayfa Tasarımı

Tablo 2: Laleli Mübâharanın Sayfa Tasarımı

Resim 23: Mecmûa-i İbretnûma, Dağarcık, Mir'at-ı Alem, Umûr-ı Nafia ve Ziraat Mecmuası

Sonuç

Osmanlı dergilerindeki sayfa tasarımları genel olarak ele alındığı zaman şu sonuçlara ulaşılmaktadır. Süreli yayınların henüz tam olarak aralarındaki fark ayırt edilemediği için yayınların bazılarında hem gazete hem mecmua ibaresi yazarken bazılarında ise mecmua ve risale adları geçmektedir.

Dergiler genellikle tek renkli kâğıtlara, dış kapakları ise renkli kâğıtlara basılmıştır. İç kapak mizanpajının genellikle dış kapağa göre biraz daha sade tasarlandığı dikkat çekmektedir. Bunun yanında bazı dergilerin isminin yan olarak basıldığı, bazılarında ise Batı üslubunda yapılmış bitkisel motiflerle bezenmiş gravürlü resimlerin kullanıldığı görülmektedir. İlk sayfa düzenlemelerinde genellikle cetvel kullanılmıştır. Ana yazıyla derginin künye bilgilerinin olduğu bölüm cetvellerle ayrılmıştır. Gazete görünümünde olan ilk sayfa tasarımları da bulunmaktadır. Uzun süreli yayım hayatı olan dergilerin ilk yayınında kullanılan tasarımların zamanla diğer sayılarında değiştirildiği görülmektedir. Normal sayfa düzenlemelerine bakıldığında ise genelde aynı yazı karakterinin, başlıklarda ise dikkat çekme amaçlı farklı yazı karakterinin kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca yazı dili Osmanlıca olan dergilerin bazılarında Latin kelimeler de kullanılmıştır. Dönemin sonlarına doğru Latin kelimelerde de artış görülmektedir. Az da olsa dergilerin bölüm başında ve sonunda barok-rokoko üslubunda bezemeler mevcuttur. Resimli sayfaların tasarımlarında resimler ya tamamen sayfayı kaplamıştır ya sayfanın ortasına konulmuştur ya da sütunlar içine yerleştirilmiştir. Dönemin başlarında resimli dergilere az rastlanırken dönemin sonuna doğru dergi sayısında ve kullanılan resim sayısında artış görülmektedir. Ve son olarak dergilerde kullanılan görseller derginin yaklaşık yüzde beşini oluşturmaktadır.

Author Contributions / Yazarların Katkısı: This article is a work with two authors.

The contribution of the aforementioned authors to the preparation of the article is equal. / Bu makale, iki yazarlı bir eserdir. Makalenin hazırlanmasına söz konusu yazarların katkısı eşittir.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynaklar

- » Akkaya, Arzu. *II. Meşrutiyetten Harf Devrimine Güzel Sanatlar Dergilerinde Dekoratif Öğeler ve İllüstrasyonlar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- » Akkaya, Mehmet Ali. "Türk Kitap Basmacılığı Tarihçesi ve Beşikdevri". *Bilgi ve Belge Araştırmaları* 1/1 (2010), 55-75.
- » Aksoy, Yeliz. *Tarihte Osmanlı Bilim ve Teknolojisi*. İstanbul: Karma Kitapları, 2008.
- » Baykal, Hülya. *Türk Basın Tarihi 1831-1923, Tanzimat-Meşrutiyet-Millî Mücadele Dönemleri*. İstanbul: Afa Matbaacılık, 1990.
- » Beydilli, Kemal. "Matbaa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 28/109. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- » Bostancı, Kahraman. "Sürelî Yayınlar Üzerine Yapılan Çalışmaların Edebiyat Tarihi Yazımına Katkıları. (2015)". T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Erişim: 09 Ocak 2018. <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/BOSTANCI-Kahraman-S%C3%9CREL%C4%B0-YAYINLAR-%C3%9CZER%C4%B0NE-YAPILAN-%C3%87AL%C5%9EMALARIN-EDEB%C4%B0YAT-TAR%C4%B0H%C4%B0-YAZIMINA-KATKILARI.pdf>
- » Demir, Kenan. *Osmanlı'da İktisadi Dergicilik (1857-1923)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2014.
- » Gerçek, S. Nüzhet. *Türk Matbaacılığı I Müteferrika Matbaası*. İstanbul: Devlet Basımevi, 1939.
- » Gönenç, Aslı Y. "Dergicilik ve Gazetecilik Arasındaki Ayrım". *DergiPark Akademik*. Erişim: 09 Ocak 2018. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/212309>
- » Gönenç, Aslı Y. "Türkiye'de Dergiciliğin Tarihsel Gelişimi". *DergiPark Akademik*. Erişim: 08 Ocak 2018. <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuifd/article/view/1019010360/1019009599>
- » Gündüz, Keziban. *18. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Basılan Eserlerin Kitap Sanatları Bakımından İncelenmesi*, İsparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- » Kabacalı, Alpay. *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa, Basın ve Yayın*. İstanbul: Literatür Yayınları, 2000.
- » Koloğlu, Orhan. *Basımevi ve Basının Gecikme Sebepleri ve Sonuçları*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1987.
- » Koloğlu, Orhan. *Osmanlı Dönemi Basının İçeriği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2010.
- » Koloğlu, Orhan. *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- » Kut, Turgut. *Yazmadan Basmaya: Müteferrika, Mühendishane, Üsküdar*. İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası, 1996.
- » Nalcioğlu, Belkis U. "Tanzimat Dönemi Türk Gazeteciliği ve Türk Basının İlkleri". *Manas University*. Erişim: 21 Aralık 2016. http://journals.manas.edu.kg/mjsr/oldarchives/Vol07_Issue14_2005/453.pdf
- » Özbay, Cahit. *Dünyada ve Osmanlı'da Basının Tarihsel Gelişimi*. İstanbul: Doğu Kitabevi, 2014.
- » Simonffy, Aladar V. *İbrahim Müteferrika, Türkiye'de Matbaacılığın Banisi*. (çev. Faruk Yener) Yy: Başbakanlık Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü Yayınlarından, 1945.
- » Tokmakçioğlu, Erdoğan. *Türk Basın Tarihi*. Ankara: İsim Yayınları, 2011.
- » Yapar, Ayla. *Fransa ve Türkiye'de Dergicilik Olgusu ve Kadın Dergilerinin Karşılaştırılması*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 1999.

- » Yerlikaya, İlhan. *II. Abdülhamit Döneminde Basın: Yarı Resmi Vakit Gazetesi (1875-1884)*. Kırıkkale: Savaş Ofset, 1996.
- » Yerlikaya, İlhan. *XIX. Yüzyıl Osmanlı Siyasi Hayatında Basiret Gazetesi ve (Pancermenizm-Panislamizm-Panslavizm-Osmanlılık Fikirleri)*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1994.